

# Over O.M. Ungers

*Over de zoektocht naar de oorsprong van architectuur*

## Inleiding

In september 2004 voerden Rem Koolhaas en Hans-Ulrich Obrist in Keulen een uitvoerig gesprek met Oswald Mathias Ungers. Het interview werd na zijn overlijden gepubliceerd als *An Interview with O.M. Ungers* in *Log* nr. 16 (Spring/Summer 2009). Anders dan veel architectuurinterviews richt het gesprek zich nauwelijks op gebouwen of projecten. Koolhaas en Obrist proberen niet zozeer het oeuvre van Ungers te beschrijven, maar de wording van zijn denken te begrijpen. Zij vragen naar zijn jeugd, zijn oorlogservaringen, zijn leermeesters, zijn intellectuele omzwervingen en de wijze waarop zijn opvattingen zich gedurende tientallen jaren hebben ontwikkeld. Daarmee ontstaat geen gesprek over architectuur alleen, maar over de weg waarlangs een architect zoekt.

Juist daarin schuilt de bijzondere betekenis van dit interview. Het presenteert geen afgeronde architectuurtheorie en ook geen poging om een bepaalde ontwerpmethode te verdedigen. Wie aandachtig leest, ontmoet een architect die zijn leven lang is blijven zoeken. Hij beweegt zich langs uiteenlopende denkrichtingen, verdiept zich in hun uitgangspunten, neemt ze serieus en laat ze vervolgens weer los. Achter de veelheid aan invloeden tekent zich één constante af: het verlangen de grondslagen van de architectuur te begrijpen.

Dat maakt dit gesprek ook vandaag nog uitzonderlijk. Het confronteert de lezer niet alleen met de ontwikkeling van een architect, maar roept een fundamentele vraag op. Waar leidt een dergelijke zoektocht uiteindelijk toe? Kan de oorsprong van architectuur worden gevonden door haar steeds verder te analyseren, te ordenen en te systematiseren? Of blijft de oorsprong zich juist onttrekken aan iedere systematiek, hoe zorgvuldig en consequent die ook is?

Deze vragen vormen het uitgangspunt van dit essay. Niet om het denken van Oswald Mathias Ungers te beoordelen, maar om het interview te lezen als het verslag van een uitzonderlijk intellectuele zoektocht. Misschien ligt de blijvende betekenis ervan niet in de antwoorden die Ungers geeft, maar in de vragen die zijn zoektocht ook vandaag nog oproept.

## De weg van een zoeker

Bij een eerste lezing lijkt het interview vooral een terugblik op een indrukwekkende loopbaan. Ungers vertelt over zijn jeugd, zijn opleiding, zijn eerste opdrachten en de architecten die hem gedurende zijn leven hebben beïnvloed. Het gesprek lijkt zich aanvankelijk te voegen naar de vertrouwde vorm van een biografisch interview. Maar naarmate het zich ontwikkelt, wordt duidelijk dat Rem Koolhaas en Hans-Ulrich Obrist iets anders beogen. Hun belangstelling gaat nauwelijks uit naar de chronologie van een carrière. Zij proberen te begrijpen hoe een architect denkt, hoe dat denken zich heeft gevormd en langs welke weg het zich heeft ontwikkeld.

Dat verklaart ook de opmerkelijke opbouw van het gesprek. De vragen gaan zelden over afzonderlijke gebouwen. Veel vaker keren zij terug naar ervaringen die aan het ontwerpen voorafgaan. De jeugd in de Eifel. De oorlogsjaren. De eerste fascinatie voor vliegtuigen. De ontmoeting met leermeesters als Egon Eiermann, Otto Ernst Schweizer en Karl Wulzinger. Vervolgens de kennismaking met Alvar Aalto, Hugo Häring, de Amsterdamse School, Malevich en Rudolf Schwarz. Steeds opnieuw probeert Koolhaas zichtbaar te maken hoe iedere ontmoeting een nieuwe richting opent in het denken van Ungers.

Juist daarin onderscheidt dit interview zich van veel andere gesprekken met architecten. Niet het resultaat staat centraal, maar de wording. De architect verschijnt hier niet als iemand die eenmaal een overtuiging heeft gevonden en die vervolgens consequent uitwerkt. Integendeel. Het gesprek toont een mens die zich voortdurend openstelt voor nieuwe inzichten, zich intensief in uiteenlopende denkwerelden verdiept en vervolgens opnieuw afstand neemt om verder te kunnen zoeken. Iedere ontmoeting vormt een noodzakelijke etappe, maar nooit een eindpunt.

Misschien is het juist daarom dat één uitspraak van Ungers zoveel betekenis krijgt. Terugblikkend op zijn ontwikkeling zegt hij dat hij nooit een vast omlijnd doel voor ogen heeft gehad. Zijn opleiding en zijn leven noemt hij een *"completely open system of learning."* De opmerking lijkt bijna terloops gemaakt, maar zij werpt een bijzonder licht op het gehele interview. Zij maakt duidelijk dat zijn ontwikkeling zich niet laat begrijpen als de gestage uitwerking van één oorspronkelijk idee. Zij is eerder het verslag van een voortdurende bereidheid zich door nieuwe inzichten te laten vormen.

Koolhaas lijkt onmiddellijk te begrijpen welke betekenis deze uitspraak heeft. Hij probeert Ungers niet onder te brengen binnen een architectuurstroming en zoekt evenmin naar een sluitende theorie. Zijn vragen volgen een andere richting. Zij proberen zichtbaar te maken waardoor Ungers zich telkens opnieuw laat uitdagen. Niet de conclusie interesseert hem, maar de beweging waaruit zij voortkomt. Het interview krijgt daardoor een opmerkelijke openheid. De lezer ontmoet geen architect die zijn gelijk verdedigt, maar iemand die de bereidheid bewaart zijn eigen overtuigingen steeds opnieuw aan een onderzoek te onderwerpen.

Juist hier begint zich de vraag af te tekenen die dit gesprek zijn bijzondere betekenis verleent. Want wanneer een mens zijn leven lang blijft zoeken, rijst onvermijdelijk ook de vraag waarnaar uiteindelijk gezocht wordt. Is de zoektocht zelf het wezenlijke, of leidt zij tot een oorsprong die zich gaandeweg laat kennen? Het interview geeft daarop geen rechtstreeks antwoord. Maar misschien is het juist deze vraag die onder alle antwoorden aanwezig blijft.

## Zoeken en ontdekken

Het gesprek krijgt een nieuwe wending wanneer Koolhaas probeert onder woorden te brengen wat hem tijdens het interview is opgevallen. Hij ziet in Ungers geen architect die zich van de ene stroming naar de andere heeft bewogen uit onzekerheid of besluiteloosheid. Integendeel. Hij vermoedt een uitzonderlijk vermogen zich volledig in een gedachtewereld in te leven, haar van binnenuit te begrijpen en zich vervolgens opnieuw los te maken om verder te kunnen zoeken. Iedere ontmoeting vormt geen bestemming, maar een noodzakelijke etappe in een groter onderzoek.

Ungers aarzelt nauwelijks. Op de vraag waarom hij zich steeds opnieuw in andere denkwijzen heeft verdiept, antwoordt hij eenvoudig:

*"To get a better understanding and to discover."*

Het is een korte zin. Misschien zelfs één van de kortste antwoorden in het gehele interview. Toch lijkt juist hier iets wezenlijks zichtbaar te worden. Niet een architect die zijn gelijk wil bewijzen, maar iemand die begrijpt dat werkelijk inzicht slechts kan ontstaan wanneer men bereid is zich voortdurend aan nieuwe vragen bloot te stellen.

Daarin schuilt wellicht ook de uitzonderlijke intellectuele eerlijkheid van Ungers. Hij lijkt zich nooit tevreden te stellen met een eenmaal gevonden antwoord. Iedere ontdekking opent de mogelijkheid van een volgende ontdekking. Iedere overtuiging wordt opnieuw onderwerp van onderzoek. Zijn denken blijft in beweging.

Tot zover lijkt het gesprek nauwelijks aanleiding te geven tot twijfel. Integendeel. Het getuigt van een zeldzame openheid van geest. Juist daardoor blijft de lezer het gevoel houden dat hij getuige is van een zoektocht die zich nog altijd voortzet.

En toch dient zich, bijna ongemerkt, een nieuwe vraag aan.

Niet omdat Ungers haar zelf stelt.

Maar omdat zij zich tijdens het lezen onvermijdelijk aandient.

Wanneer zoeken het wezen van een intellectuele houding wordt, rijst ook de vraag waarnaar uiteindelijk gezocht wordt. Niet in de zin van een concreet doel of een definitief antwoord, maar naar de aard van de werkelijkheid die men probeert te begrijpen.

Dat lijkt een kleine nuance.

Misschien is zij beslissend.

Een mens kan immers zijn leven lang zoeken. Hij kan steeds dieper doordringen in de samenhang van begrippen, theorieën en systemen. Hij kan hun onderlinge relaties steeds nauwkeuriger onderscheiden en

hun logica steeds verder verfijnen. Maar daarmee is nog niet vanzelfsprekend gegeven dat ook de oorsprong van hetgeen hij onderzoekt zichtbaar wordt.

Juist hier begon tijdens het lezen van dit interview een andere vraag zich op te dringen.

Is de oorsprong van architectuur bereikbaar langs de weg van het denken alleen?

Of raakt iedere systematische benadering uiteindelijk vooral steeds beter vertrouwd met haar eigen samenhang?

Het interview geeft daarop geen antwoord.

Maar misschien hoeft het dat ook niet te doen.

Misschien ligt zijn betekenis juist hierin, dat het deze vraag oproept zonder haar te willen beslechten.

## **De grens van de rationaliteit**

Even later in het gesprek doet zich een opmerkelijk moment voor. Koolhaas merkt op dat hij in Ungers een bijzondere combinatie van empathie en rationaliteit herkent. Juist doordat Ungers zich volledig in uiteenlopende denkwerelden weet te verplaatsen, begrijpt hij hun betekenis. Maar, zo voegt Koolhaas eraan toe, uiteindelijk lijkt steeds de rationaliteit de overhand te krijgen.

Ungers antwoordt slechts met één woord.

*"Exactly."*

Het is een kort antwoord.

Misschien te kort om er veel betekenis aan toe te kennen.

Toch bleef juist dit fragment mij bezighouden.

Niet omdat de rationaliteit daarmee als hoogste beginsel wordt uitgeroepen. Daarvoor is het gesprek veel te genuanceerd. Maar wel omdat hier zichtbaar wordt langs welke weg Ungers zijn ontdekkingen uiteindelijk probeert te ordenen. De openheid waarmee hij zich gedurende zijn leven aan steeds nieuwe inzichten heeft blootgesteld, mondt geleidelijk uit in een steeds grotere behoefte aan samenhang, ordening en helderheid.

Dat is begrijpelijk.

Misschien zelfs onvermijdelijk.

Wie tientallen jaren zoekt, verlangt uiteindelijk ook naar een structuur waarin de vele ontdekkingen een plaats kunnen krijgen.

Juist daarin ligt de bijzondere kracht van Ungers. Hij neemt geen genoegen met losse indrukken of tijdelijke fascinaties. Hij zoekt naar een ordening die de veelheid van ervaringen begrijpelijk maakt. Zijn denken krijgt daardoor een uitzonderlijke helderheid. Vrijwel alles lijkt uiteindelijk een plaats te vinden binnen een zorgvuldig opgebouwd stelsel van begrippen, typologieën en onderlinge relaties.

Daarmee dient zich echter opnieuw een vraag aan.

Niet een vraag aan Ungers.

Maar een vraag die zijn denken zelf oproept.

Kan de oorsprong van architectuur werkelijk langs deze weg worden bereikt?

Of gebeurt hier iets anders?

Want iedere poging de werkelijkheid te begrijpen vraagt om ordening. Zonder begrippen, zonder onderscheidingen en zonder samenhang wordt denken onmogelijk. Rationaliteit is daarom geen tegenstander van het zoeken, maar een onmisbaar instrument ervan.

Toch is een instrument niet noodzakelijk hetzelfde als datgene waarnaar gezocht wordt.

Misschien ligt juist daar de moeilijkheid.

Een systeem kan de onderlinge samenhang van verschijnselen zichtbaar maken. Het kan begrippen scherper definiëren, verbanden blootleggen en een indrukwekkende intellectuele orde scheppen. Maar de vraag blijft of een systeem ook datgene kan voortbrengen waarvan het zelf afhankelijk is.

Anders gezegd:

kan de oorsprong worden bereikt door haar steeds nauwkeuriger te beschrijven?

Of blijft iedere beschrijving noodzakelijk verwijzen naar iets wat eraan voorafgaat?

Het interview geeft ook hier geen antwoord.

Maar misschien is juist dat zijn grootste betekenis.

Het nodigt de lezer uit deze vraag zelf verder te denken.

En misschien is dat wel de grootste verdienste van Ungers. Niet dat hij de oorsprong van architectuur definitief heeft vastgesteld, maar dat zijn intellectuele eerlijkheid de ruimte openlaat waarin die vraag levend kan blijven.

## De oorsprong en het systeem

Misschien raakt het interview hier aan een vraag die verder reikt dan het werk van Oswald Mathias Ungers alleen. Want wat bedoelen wij eigenlijk wanneer wij spreken over de oorsprong van architectuur? Meestal zoeken wij die in haar geschiedenis, in de ontwikkeling van vormen, constructies, typologieën of stijlen. Ook kunnen wij proberen de samenhang tussen al deze verschijningsvormen bloot te leggen en ze onder te brengen in een begrijpelijk systeem. Juist daarin heeft Ungers een uitzonderlijke bijdrage geleverd. Zijn denken getuigt van een zeldzaam vermogen de veelheid van architectonische verschijnselen terug te brengen tot een heldere intellectuele orde, waarin begrippen, vormen en typologieën zich tot elkaar verhouden binnen een zorgvuldig opgebouwd geheel.

Toch roept juist die intellectuele helderheid een nieuwe vraag op. Orde is immers niet noodzakelijk hetzelfde als oorsprong. Een systeem kan de werkelijkheid ordenen, haar begrijpelijk maken en haar innerlijke samenhang zichtbaar maken, zonder daarmee noodzakelijk ook haar oorsprong te raken. Dat onderscheid lijkt op het eerste gezicht gering, maar het is misschien één van de meest fundamentele vragen die de architectuur zich kan stellen.

Een oorsprong laat zich immers niet zonder meer herleiden tot een verklaring of een methode. Ook een zorgvuldig opgebouwd systeem blijft uiteindelijk een menselijke poging de werkelijkheid te begrijpen. Het onderscheidt, benoemt, vergelijkt en ordent wat zich aan ons voordoet. Daardoor ontstaat inzicht, soms zelfs een indrukwekkende intellectuele samenhang. Maar juist dan dient zich de vraag aan of datgene wat door het systeem wordt geordend, daarmee ook in zijn oorsprong wordt begrepen.

Misschien ligt hierin een onderscheid dat niet alleen voor architectuur van betekenis is. Wij kunnen de grammatica van een taal tot in haar kleinste bijzonderheden analyseren, haar regels beschrijven en haar structuur begrijpen, zonder daarmee te kunnen verklaren waarom een taal leeft. Misschien geldt voor architectuur iets vergelijkbaars. Ook haar vormen kunnen worden onderzocht, haar typologieën geordend en haar composities verklaard. Maar daarmee is nog niet vanzelfsprekend gegeven dat ook haar oorsprong zichtbaar wordt. Misschien verwijst iedere architectonische orde uiteindelijk naar een werkelijkheid die zich niet uit die orde zelf laat afleiden, maar eraan voorafgaat.

Juist daarin ligt, naar mijn overtuiging, de blijvende betekenis van het interview met Ungers. Het geeft geen antwoord op deze vraag en pretendeert dat ook nergens. Maar door de ernst waarmee Ungers blijft zoeken en de zorgvuldigheid waarmee Koolhaas dat zoeken zichtbaar maakt, wordt de lezer onvermijdelijk met deze vraag geconfronteerd. Misschien is dat uiteindelijk de grootste verdienste van dit gesprek: niet dat het de oorsprong van architectuur verklaart, maar dat het haar opnieuw tot een levende vraag maakt.

## Een blijvende vraag

Misschien is dat uiteindelijk de reden waarom dit interview zijn betekenis niet heeft verloren. Veel architectuurtheorieën raken na verloop van tijd verbonden met de periode waarin zij ontstonden. Nieuwe

opvattingen dienen zich aan, begrippen veranderen van betekenis en wat ooit richtinggevend was, wordt geleidelijk onderdeel van de geschiedenis. Met dit gesprek lijkt iets anders aan de hand. Niet omdat de opvattingen van Ungers tijdloos zouden zijn, maar omdat het interview zich niet in de eerste plaats richt op zijn theorieën. Het laat vooral een mens zien die zijn leven lang is blijven zoeken naar de grondslagen van zijn vak. Juist daardoor blijft het gesprek zich onttrekken aan de vluchtigheid van architectuurstromingen.

Misschien is dat ook de reden waarom Rem Koolhaas nauwelijks probeert een architectonisch programma uit het gesprek te destilleren. Zijn vragen lijken steeds opnieuw terug te keren naar dezelfde oorsprong: niet *wat* denkt Ungers, maar *hoe* is hij tot dat denken gekomen? Daarmee verschuift de aandacht bijna ongemerkt van de architectuur naar de architect zelf. Niet als ontwerper van gebouwen, maar als mens die probeert de werkelijkheid waarin hij werkt te begrijpen. Juist daardoor krijgt het interview een diepgang die veel verder reikt dan een beschouwing over het oeuvre van één architect.

Toch ligt de blijvende betekenis van dit gesprek, naar mijn overtuiging, niet uitsluitend in de openheid waarmee Ungers zijn ontwikkeling beschrijft. Zij ligt evenzeer in de vraag die daardoor ontstaat. Want wie een leven lang zoekt, roept onvermijdelijk ook de vraag op waarnaar uiteindelijk gezocht wordt. Niet iedere zoektocht bereikt immers noodzakelijk haar oorsprong. Soms brengt zij ons tot een steeds verfijnder begrip van de werkelijkheid; soms tot een steeds zorgvuldiger ordening van wat zich laat waarnemen. Maar daarmee is nog niet vanzelfsprekend gegeven dat ook de oorsprong van die werkelijkheid wordt bereikt.

Misschien is dat wel de diepste indruk die dit interview achterlaat. Niet dat Ungers een antwoord heeft gevonden dat voor altijd richting geeft aan de architectuur. Ook niet dat zijn denken uiteindelijk in een sluitend systeem is uitgemond. Integendeel. Juist de ernst waarmee hij blijft zoeken maakt zichtbaar hoe moeilijk de vraag naar de oorsprong eigenlijk is. Iedere stap brengt meer inzicht, maar opent tegelijk een nieuwe horizon. Iedere poging tot ordening laat opnieuw zien dat de werkelijkheid zich nooit volledig door haar begrippen laat omvatten.

Misschien is dat uiteindelijk ook de bescheidenheid die uit dit gesprek spreekt. Niet de bescheidenheid van iemand die aan zijn eigen denken twijfelt, maar van iemand die beseft dat de werkelijkheid altijd rijker blijft dan iedere theorie die wij over haar kunnen ontwikkelen. Juist daarom blijft het interview uitnodigen tot herlezing. Niet om de antwoorden van Ungers opnieuw te bevestigen, maar om de vragen die hij oproept opnieuw te overdenken.

## Ontstaan

Misschien is dat de grootste betekenis van het interview met Oswald Mathias Ungers. Niet dat het de oorsprong van architectuur verklaart, maar dat het zichtbaar maakt hoe moeilijk het is haar werkelijk te naderen. Het gesprek laat een architect zien die zich met uitzonderlijke ernst en discipline gedurende zijn hele leven heeft verdiept in de fundamenteën van zijn vak. Juist daarom dwingt het ook tot een vraag die verder reikt dan het werk van Ungers zelf.



Kan de oorsprong van architectuur worden gevonden door haar steeds dieper te analyseren?

Het is een vraag die zich niet alleen aan de architectuur opdringt. Iedere wetenschap, iedere filosofie en iedere kunst kent de neiging de werkelijkheid steeds nauwkeuriger te beschrijven, haar te ordenen en haar onder te brengen in begrippen en systemen. Zonder die ordening wordt begrijpen onmogelijk. Maar misschien ligt de oorsprong van een werkelijkheid nooit volledig besloten in de beschrijving die wij ervan kunnen geven.

Misschien geldt dat ook voor architectuur.

Zij laat zich onderzoeken, vergelijken en verklaren. Haar geschiedenis kan worden geschreven, haar vormen kunnen worden geanalyseerd en haar typologieën kunnen worden geordend. Dat alles vergroot ons inzicht. Toch blijft de vraag bestaan of daarmee ook datgene zichtbaar wordt waaruit architectuur uiteindelijk voortkomt.

Wellicht ligt juist daar de blijvende betekenis van het gesprek tussen Rem Koolhaas, Hans-Ulrich Obrist en Oswald Mathias Ungers. Niet in de overtuigingen die worden uitgesproken, maar in de ernst waarmee gezocht wordt. Het interview toont een intellectuele houding die ook vandaag nog bewondering afdwingt: de bereidheid zich niet tevreden te stellen met oppervlakkige verklaringen, maar steeds opnieuw door te vragen naar de grondslagen van het vak.

En toch blijft aan het einde van het gesprek een vraag open.

Misschien is de oorsprong van architectuur niet hetzelfde als de orde waarin wij haar leren begrijpen.

Misschien is iedere architectonische theorie uiteindelijk een poging de werkelijkheid te benaderen, zonder haar ooit geheel te kunnen omvatten.

En misschien is juist daarom de oorsprong geen conclusie die gevonden kan worden, maar een werkelijkheid die zich slechts geleidelijk laat kennen.

## **Waarnaar werd gezocht?**

Wie het interview aandachtig leest, merkt dat Rem Koolhaas steeds opnieuw probeert door te dringen tot de kern van Ungers' ontwikkeling. Hij vraagt naar ontmoetingen, invloeden en beslissende momenten, maar achter die vragen lijkt nog een andere vraag schuil te gaan. Niet zozeer hoe Ungers is geworden tot de architect die hij was, maar waarnaar zijn denken zich gedurende al die jaren heeft gericht.

Een eenduidig antwoord geeft het interview niet. Misschien kan het dat ook niet. Ungers spreekt over leermeesters, steden, gebouwen, kunstenaars en filosofen. Hij beschrijft een ontwikkeling waarin iedere nieuwe ontmoeting zijn denken verrijkt. Toch ontstaat nergens de indruk dat hij op zoek is naar een stijl of een methode. Daarvoor is zijn belangstelling te breed en zijn intellectuele nieuwsgierigheid te groot. Achter

de veelheid van onderwerpen tekent zich eerder een verlangen af de innerlijke samenhang van de architectuur te begrijpen.

Juist daarin schuilt wellicht de bijzondere betekenis van zijn denken. Ungers zoekt niet naar de afzonderlijke verschijnselen, maar naar de orde die zich achter die verschijnselen bevindt. Typologie, geometrie, geschiedenis en morfologie zijn voor hem geen losse disciplines. Zij zijn verschillende wegen waarlangs een onderliggende samenhang zichtbaar kan worden.

Dat is een indrukwekkende intellectuele onderneming.

Tegelijkertijd roept zij een nieuwe vraag op.

Is de orde die wij ontdekken hetzelfde als de oorsprong waaruit zij voortkomt?

Of anders gezegd: wanneer wij de architectuur steeds beter leren begrijpen, begrijpen wij dan ook waarom zij ontstaat?

Misschien raken hier twee werkelijkheden elkaar die gemakkelijk met elkaar worden verward. De ene is de werkelijkheid van het denken, waarin de mens ordening aanbrengt, onderscheid maakt en samenhang ontdekt. De andere is de werkelijkheid waarin architectuur zelf ontstaat. Beide zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, maar zij zijn misschien niet identiek.

Juist daardoor blijft het interview fascineren. Het toont een architect die met grote consequentie zoekt naar de orde van de architectuur. Maar het laat tegelijk de vraag open of de orde waarin wij haar leren begrijpen samenvalt met datgene waaruit zij uiteindelijk ontstaat.

Misschien is het juist deze open vraag die het gesprek zijn blijvende betekenis verleent.

## Zoeken

Misschien is dat uiteindelijk de grootste betekenis van het gesprek tussen Rem Koolhaas, Hans-Ulrich Obrist en Oswald Mathias Ungers. Niet dat het een definitieve theorie over architectuur presenteert, maar dat het zichtbaar maakt hoe een architect zich een leven lang blijft verhouden tot een vraag die zich nooit volledig laat beantwoorden. Juist daardoor blijft het interview, ook jaren na zijn verschijnen, opmerkelijk actueel. Niet omdat de antwoorden tijdloos zouden zijn, maar omdat de vraag haar actualiteit nooit verliest.

Ungers toont zich in dit gesprek als een uitzonderlijk zorgvuldig denker. Hij onderzoekt, vergelijkt, ordent en probeert de veelheid van architectonische verschijnselen onder te brengen in een begrijpelijke samenhang.

Daarin ligt een intellectuele prestatie van grote betekenis. Zijn werk laat zien dat architectuur niet uitsluitend bestaat uit ontwerpen en bouwen, maar evenzeer uit denken, onderscheiden en begrijpen.

Toch lijkt het interview tegelijk nog iets anders zichtbaar te maken.

Misschien is begrijpen niet hetzelfde als ontstaan.

Misschien is een architectonisch systeem, hoe zorgvuldig ook opgebouwd, uiteindelijk een wijze waarop de menselijke geest de werkelijkheid leert verstaan. Het ordent wat zich voordoet, brengt samenhang aan en maakt inzicht mogelijk. Maar daarmee is nog niet vanzelfsprekend gegeven dat ook de oorsprong van die werkelijkheid wordt bereikt.

Misschien is juist dat de vraag die dit gesprek, zonder haar ooit expliciet te stellen, bij de lezer achterlaat.

Kan de oorsprong van architectuur worden gevonden door haar steeds beter te begrijpen?

Of is begrijpen uiteindelijk iets anders dan ontstaan?

Misschien ligt daarin een onderscheid dat niet alleen voor de architectuur van betekenis is, maar voor iedere menselijke poging de werkelijkheid te doorgronden. Want overal waar de mens onderzoekt, benoemt en ordent, ontstaat onvermijdelijk de vraag of zijn begrippen samenvallen met datgene wat zij proberen te begrijpen. Misschien blijft de werkelijkheid zich altijd gedeeltelijk aan haar eigen beschrijving onttrekken.

Wellicht is dat ook de bescheidenheid die uit het interview spreekt. Niet de bescheidenheid van iemand die aan zijn eigen denken twijfelt, maar van iemand die weet dat iedere ontdekking opnieuw aanleiding geeft tot verder zoeken. Juist daardoor blijft dit gesprek inspireren. Niet omdat het de oorsprong van architectuur verklaart, maar omdat het de vraag naar haar ontstaan levend houdt.

En misschien is dat uiteindelijk de grootste verdienste van Oswald Mathias Ungers.

Niet dat hij de oorsprong van architectuur heeft gevonden.

Maar dat hij haar is blijven zoeken.

**Robert Geurten**

*Juli 2026*